

OSMANLILAR ZAMANINDA RUM-ERMENİ KİLİSELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER (KUDÜS ÖRNEĞİ)

Bilgehan PAMUK*

Avrupa'da koyu bir din taassubunun yaşandığı bir zamanda, Osmanlı Devleti'nde gayr-i müslim teba'ya karşı dinî bir hoşgörü hâkimdi. Fethettikleri bölge ahalisine karşı; dil, din, mezhep hürriyetlerini bahsetmişler, hoşgörüyle yaklaşmışlar, din, örf ve adetlerine müdahale etmemişlerdir. Hâkim oldukları yerlerde yeni düzenlemelerde bulunarak köhne sistemin yerine medeniyet getirmişlerdir. Bu yüzdendir ki Osmanlılar, her gittikleri yerde kurtarıcı olarak karşılanmışlardır.¹

Osmanlı Devleti'nin gayr-i müslim teba'sına karşı nasıl davrandığını anlamak için Kudüs'teki "Kutsal Yerler"de takip ettiği tutumunu incelemek gerekmektedir. Nitekim devletin sınırları dahilinde bulunan farklı mezheplere ait kiliseler arasında meydana gelen çatışmalarda, Osmanlıların bir huzur kaynağı ve denge unsuru olduğu ortaya çıkmaktadır.²

M.Ö. 5000'de Kenanîler'in bir kolu olan Yebusi (Jebusites) tarafından kurulan Kudüs şehri; Babil, Pers, Büyük İskender, Roma ve Bizans hâkimiyetinde kalmış, 638'deki Yermuk Savaşı sonrasında Hz. Ömer tarafından fethedilmiştir. Böylelikle ilk defa İslâm egemenliği altına giren Kudüs, 1099 tarihinde Haçlıların işgali ile tekrar Hıristiyanların hâkimiyetine geçmiştir. 1187'de Selahâddin Eyyübi, Kudüs'ü tekrar İslâm egemenliği altına almıştır.³ Bu tarihten itibaren İslâm devletlerinin hâkimiyeti altında kalan Kudüs, Sultan Selim'in Mercidâbık Savaşı sonrası Şam'dayken 25 Ramazan 922/22 Ekim 1516 tarihinde Osmanlıların hâkimiyeti altına girmiştir.⁴ Gerçi Yavuz Sultan Selim'in Ermeni Patrikliğine verdiği fermanla "Mâh-ı saferû'l-hayrın yigirmi beşinci günü feth-i bâb oldu" diye bir ibare geçmektedir. Bununla birlikte fetih tarihi belirtilmemiş, fermanın sonunda "ff sene

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Elemanı.

¹ Yücel Özkaya, "Arşiv Belgelerine Göre XVIII. yy. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler'in Durumu" *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984)*, Ankara, 1985, s. 149; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, İstanbul, 1996, s. 11.*

² Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara, 1988, s.1

³ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara, 1994, s. 6-11.

⁴ Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 9-11.

selase işrin ve tis'a mi'e, be Medine-i Kudüs-i Şerif" tarihi kaydedilmiştir.⁵ Buradan fethin 25 Sâfer 923/19 Mart 1516 tarihinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Fakat bu tarihte Yavuz'un Mısır'da olduğu göz önüne alındığında fetih tarihinde bir yanlışlık olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda fethin Ramazan ayında gerçekleştiği bilindiğinden 25 Ramazan 922 /22 Ekim 1516'da olması daha muhtemeldir.⁶ Fermanın yazılış tarihi ise hem Topkapı Sarayı Arşivindeki ve hem de Kilise defterindeki suretlerinde sadece 923 olarak kaydedilmiştir.⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evâmir-i Maliye Kalemine tâbi Piskopos Mukataası Kalemî defterindeki suretinde ise 24 Şevval 923/9 Kasım 1517 tarihi yazılmıştır.⁸ Ferman, Yavuz'un Kudüs'ü ziyaretinden bir ay önce hazırlanmıştır.

Padişah, Kudüs'ün fethedildiği 22 Ekim 1516 tarihinden iki buçuk ay sonra 31 Aralık 1516'da maiyetindekilerle birlikte şehri ziyaret etmiştir.⁹ Yavuz'un şehre girişinde Kudüs Ermeni Patriği III. Serkis ve Kudüs Rum Patriği Attalia bütün ruhbanları ile birlikte Sultanı karşılamışlardır.¹⁰ Patrikler, Sultan Selim ile görüşerek Hz. Ömer ve diğer sultanlar dönemlerinde kendilerine ahidnâme ve emirler verildiğini beyan etmişlerdir.¹¹

Bilindiği üzere, Hz. Ömer Kudüs'ü fethettikten sonra Ermeni Patriği Abraham'a bir ferman vermiş olup Kıptî ve Habeş kiliselerini onun yönetimine bırakmıştır. Ayrıca Kamame kilisesinin camiye çevrilmeyeceğini teyit etmek üzere baş-patrik Sophronius'a da bir yazı verilmiştir.¹² Bu durum Eyyübiler zamanında da devam etmiştir.¹³ Daha sonraki devirlerde muhtelif İslâm devletlerinin hâkimiyeti altında yaşayan Hıristiyanlar bu imtiyazlarını sürdürmüşlerdir. 1486 tarihinde Memlûk Hükümdarı, Endülüs Müslümanlarına yapılan mezalime karşılık olarak Kudüs'te yaşayan Hıristiyanları Kamame Kilisesi'nde kestireceği ve hâkimiyeti

⁵ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamame Kilisesi Defteri*, s. 60-61; Divan-ı Hümayun defter serilerinden birini oluşturan Kilise defterlerinde Devlet dahilinde bulunan kiliseler, Gayr-i Müslim cemâatlere ait okul, yetimhâne vs.'ye Devlet tarafından resmi ruhsat verilmesi babında sadrolan fermanların kayıtları bulunmaktadır. Kamame Kilisesi defteri (L.864-Ra 1331)/(1557-1913) yılları arasını kapsamaktadır. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* Ankara, 1992. s.76

⁶ Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 11.

⁷ BOA., KKD., s. 61; Selahattin TANSEL, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara, 1969, s. 160.

⁸ Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. Ekler kısmı I.

⁹ Hoca Sâdetin Efendi (haz. İsmet Parmaksızoğlu) *Tacü't-Tevârih IV*, Ankara, 1999, s. 305-306. Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)" *Yeni Türkiye IV*, Ankara, 1999, s.204;

¹⁰ BOA.KKD., s.73-74; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, İstanbul 1992. s.23.; Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar" s.204; Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 12.

¹¹ BOA.KKD., s. 73.

¹² F. Buhl, "Kudüs" *İslâm Ansiklopedisi* c. VI, s. 956.

¹³ Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar", s. 204.

altında olan toprakları Hıristiyanlara kapatacağını beyan etmişse de bu tarzda bir hareket gerçekleşmemiştir.¹⁴

Yavuz Sultan Selim, Memlûklü hâkimiyetinden kendi hâkimiyetine geçen Kudüste gerek Rum ve gerekse Ermeni patriklerine birer ferman vererek kendinden önce geçerli olan şartların kendileri içinde geçerli olduğunu belirtmiştir. Sultan'ı bu tarz harekete sevk eden nedenler arasında; Osmanlılar'a karşı Hıristiyanların düşmanca ve saldırgan hareketlerini önlemek veya Mısır'daki Memlûk Devleti'ne karşı Ermenileri kazanmak olabildi. Fakat cihâna egemen olmak için savaşan Yavuz Sultan Selim gibi bir hükümdarın kendi topraklarındaki azınlıklara karşı bu hoşgörüsünün insanların vicdan hürriyetine karşı duyduğu saygıdan da olabileceğini düşündürmektedir.¹⁵ Bununla birlikte Osmanlılar'ın, Fatih Sultan Mehmed ile başlayan siyasetinin, Yavuz üzerinde etkin olduğu da söylenebilir. Fatih'in İstanbul'u fethettikten sonra hiçbir mecburiyeti yok iken Rum Ortodoks ve Ermenilere bir takım dini imtiyâzlar tanımıştır. Sultan, İstanbul'da bir Rum-Ortodoks Patrikliğinin teşekkülünü sağladığı gibi, aynı şekilde 1461 yılında Bursa'daki Ermeni Piskoposu Havakim İstanbul'a getirterek ona Ermeni Patrikliği ünvanını vermekle birlikte patrikliği teşekkül etmesine de imkan sağlamıştır.¹⁶ Sultan Mehmed'in gerek Rum ve gerekse Ermenilere karşı hoşgörülü politikası değişik açılımlara değerlendirilmiştir. Fatih'in Patrikliğın teşkili ile batı (Katolik) kilisesine karşı doğu (Ortodoks) kilisesinin hamisi durumunda olduğunu böylelikle kiliseler arasında bir birliğin oluşmasını daha doğru bir ifade ile yeni bir Haçlı Seferinin engelleme amacı güttüğü zikredilmiştir. Elbette mevcut şartlar gözönüne alındığında Fatih gibi büyük bir siyaset adamının böyle düşünmesi mümkündür. Diğer taraftan Fatih'in, fethettiği topraklarda yaşayanlara karşı dini bir serbestlik tanınması, onun insanlık vazifelerinden birisini de gerçekleştirmiş olduğu inancını sağlamıştır.¹⁷ Yavuz üzerinde etkin olan bir diğer unsur ise Osmanlı Devleti'nin gelenekçi yapısından kaynaklanabilir. Çünkü gerek fermanlarda ve gerekse diğer vesikalarda "Kadimden olana aykırı iş yapılmaması" şeklinde bir deyim kullanılmaktadır.¹⁸ Nitekim

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara, 1994, s. 200.

¹⁵ İhsan Sakarya, *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Ankara, 1984, s. 15; Nejat Göyünç "Osmanlı Devleti'nde Ermeniler Hakkında" *Yeni Türkiye*, c.II, Ankara, 1999 s. 148. Göyünç, bu makalede Stanford Shaw'ın 'Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (çev.: Mehmet Harmancı), İst. 1982. eserinde Osmanlıların Memlûk Sultanlığına karşı Ermenilere Millet Statüsü verildiğini belirtmektedir.

¹⁶ Besim Özcan, *Kırım Şavaşında Malî Durum ve Teb'anın Harb Siyaseti (1853-1856)*, Erzurum 1997, s.93-95; Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi*, İstanbul, 1996, s. 12-13; Erdal İter, *Ermeni Kilisesi* Ankara, 1999, s. 22; Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, İstanbul, 1999, s. 105-106; Ercan, "Tarihi Belgeler Işığında Ermeni İddiaları", s. 204, 211; Sakarya, *Belgelerle Ermeni Sorunu*, s. 22, Şehabeddin Tekindağ, "Patrik ve Patrikhane Hakkında Düşünceler", *Türk Kültürü*, sayı. 25-36, Ankara, 1964-1965, s.509-510, Şehabeddin Tekindağ, *Patrik ve Patrikhane*, İstanbul, 1967, s. 54.

¹⁷ Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, s. 106.

¹⁸ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2000, s. 63.

fermanda Hz. Ömer ve Sultan Selâhaddin zamanından beri geçerli olan şartların yine aynen devam ettirileceği zikredilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlıların eskiden beri devam eden düzeni sürdürmeyi kendilerine ilke edindikleri söylenebilir.

Ortaçağ'dan itibaren üç tek tanrılı dini birden resmen tanıyan, etnik ve dil bakımından alt gruplarıyla birlikte uyumlu bir şekilde bir arada yaşamalarını güvence altına alan Osmanlı Devleti, fetihle birlikte Kudüs'ün gayr-i müslimler için ne ölçüde önemli olduğunun farkında olmuştur. Mevcut düzende kökten değişiklikler yapmamaları, hatta aynen devamını sağlamaları bu konudaki hassasiyetlerini göstermektedir.¹⁹ Hıristiyanlığın kaynağı ve merkezi konumunda bulunan Kudüs, Hz. İsa'ya atfedilen Kutsal Yerlerle, Meryem Ana ve diğer Hıristiyan azizlere ait ziyaretgâhların bulunduğu mukaddes bir şehirdi. İslâm egemenliği altına girdikten sonra Kutsal Yerler varlıklarını devam ettirdiler. Bakımları, korunmaları ve kullanılmaları değişik Hıristiyan mezheplerine mensup topluluklar tarafından temin edildi.²⁰ Yavuz, Kudüs'ü fethetmesiyle Kutsal Yerlerin; Rum-Ortodoks ve Ermeniler arasında taksimini uygun görerek bu patriklere ayrı ayrı fermanlar vermişti.²¹

Osmanlıların Kudüs'ü fethetmeden önce de Ermenilere karşı hoşgörü ve imtiyâza dayalı bir politikaları mevcut idi. Orhan Bey zamanında 1326'da Bursa'nın alınmasıyla Ermenileri Bizans'ın zulmünden korumak için Anadolu'da ayrı bir cemâat olarak örgütlenmelerine imkân sağlanmıştır. Böylelikle Bursa'da iskân edilmeleri Osmanlı-Ermeni ilişkilerinin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.²² Fatih Sultan Mehmed döneminde ise 1461'de müstakil bir patrikhâne ve patriğe sahip olmuşlardır. İslâm hukukunun kesin hükümlerine göre bir gayr-i müslim ibadethânesinin onarımı dahi sıkı kayıt ve şartlara bağlıyken daha önce olmayan bir patrikhânenin kurulmasına izin verilmiştir. Fatih, Rum patriğine verdiği dinî hak ve imtiyâzları ihtivâ eden bir fermanın aynısını yeni Ermeni patriğine de vermiştir.²³ Daha sonraki hükümdarlar döneminde de Ermeniler bu ayrıcalıklı konumlarını devam ettirmişlerdir. Buradan anlaşıldığı üzere Ermeniler; Osmanlı toplumu içerisinde özel bir yere sahip oldukları, rahat bir yaşam sürdürdükleri, devletten her zaman birinci sınıf vatandaş muamelesi gördükleri, askere alınmalarını yanında ticari hayatta kilit noktaları ele geçirerek toplum içinde ön plâna çıktıkları, kiliselerinde ayinlerini serbestçe yapabildikleri, sosyal yaşantılarını

¹⁹ Kemal Karpat, *Osmanlı ve Dünya (Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri)* İstanbul, 2000, Giriş kısmı.; Dror ZE'EVİ, *KUDÜS 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, 2000, s. 3-4.

²⁰ Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 1.

²¹ BOA.KKD., s. 73,-75.; Gürün, Kutsal Yerlerin bakımı, muhafazası ve temizlik işlerinin Katoliklere ait olduğunu belirtmektedir. Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara 1985 s.60.

²² İlter, *Ermeni Kilisesi*, s. 21-22.

²³ Ercan, "Tarihi Belgeler Işığında Ermeni İddiaları", s. 204, 211.

rahipleri vasıtasıyla yerine getirebildikleri ve devrinin en medeni şehirlerinde iskân olunmaları ne ölçüde bir mevkie sahip oldukları hakkında bilgi vermektedir.²⁴

1517 tarihli ferman, çok hassas bir konumda olan Kudüs'te mevcut şartların devam ettirilmesi gayesini gütmüştür. Böylelikle herhangi bir çatışmanın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fakat Kutsal Yerlere hâkim olma düşüncesini taşıyan mezhepler arasında muhtemel bir çatışmanın çıkması kaçınılmaz olmuştur. Hz. İsa'nın doğduğu, (Beytü'l-ahm Mağarası), Merkad-i İsa ve Merkad-ı Meryem ve civarı, mezheplerin çatışma noktasını teşkil etmiştir. Gerek Yavuz ve gerekse Kanuni, fermanlarıyla farklı mezheplerden olan kiliseler için çözüm yollarını belirlemişlerdir. Başlangıçta bu kaidelere riâyet eden kiliseler daha sonra kendilerini giderek artan bir çatışmanın içerisinde bulmuşlardır. Rum Kilisesi'nin Ermeni Kilisesi'ne karşı XVI. yüzyıldan itibaren bir nüfuz mücadelesine giriştiği görülmektedir. Nitekim XVII. yüzyıldaki başarısızlıklarına rağmen XVIII. ve XIX. yüzyılda giderek etkin bir konuma sahip olan Rum Kilisesi, Ermeni Kilisesi'nin sahip olduğu birtakım hakları da elde etmiştir. Bu durum XIX. yüzyılda Avrupalı Devletlerin Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale edilebilecek ölçüde bir sorun haline gelmiştir.²⁵

XIX. yüzyılda Avrupalı devletlerin kışkırtmalarıyla had safhaya ulaşan Rum ve Ermeni patrikleri arasındaki mücadele, gelişim süreci açısından ilgi çekicidir. Yavuz Sultan Selim, Ermeni Patriği Serkis'e Hz. Ömer ve Selâhaddin Eyyübi'nin vermiş olduğu ahidnâmeye göre Kamame ve Beytü'l-ahm mağarası, Kamame Kilisesi'nin kuzey tarafındaki kapı ve Mar Yakup, Deyr-i Zeytûn, Habsü'l-Mesih ve Nablus kiliselerinde, Ermeniler kendilerine tâbi olan Habeş, Kıbtî ve Süryanî milletleriyle dini vecibelerini yerine getirebilme hakkına sahiptiler. Patrik, kendilerine ait vakıflardaki işlerini yürütmekte, gerekli olan atama ve azil işlerini yapabilmekte, ölen metropolün, piskoposun, ruhbanın, papazın ve kendileri ile tâbi mezhepte olan ahalinin malları üzerinde miras hakları da bulunmaktaydı. Kamame Kilisesi'ndeki mum ve kandil yakma ayinlerini serbestçe yapabilmekteydiler. Kiliselere, manastırlara, mezarlıklara, misafirhânelere, bağa, bahçeye, mabede ve ziyaretgâhlara ait her türlü iş kendileri ve tâbi mezhep ahali tarafından yapılmaktaydı. Herhangi bir kimsenin müdahale etmemesi hususundaki talimat açıkça belirtilmiştir. Nitekim fermanda; "Evlâd-ı emcâdımdan veyahud vüzerâ-yı 'izâmımdan ve sülehâyi'l-kirâmdan ve kadıların ve beğlerbeği ve sancak beği ve mirmirân voyvodaları ve beytü'l-mâl ve kassâm 'ademleri ve sûbaşılar ve züâma ve erbâb-ı tımâr ve mübâşirin ve 'ummâl ve iş erleri ve mutasârrıfın-ı emvâl vesâir kapum kullarımdan ve gayri muhassılan vaz u ref' ve sağır ve kebîrden hiç ferd-i efrâd-ı âferideden kainen menkâne vechen mine'l-vücûh ve sebeben ve mine'l-esbâb

²⁴ A.Alper Gazigiray, *Osmanlılardan Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörü'nün Kaynakları*., İstanbul, 1982, s. 47-51. Özkaya, "Arşiv Belgelerine Göre XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler'in Durumu", s. 149, 152

²⁵ Gürün, *Ermeni Dosyası*, s.60.; Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 20- 21, *BOA.KKD.*, s. 60-73.

dahl ve taarruz kılmayub" şeklinde ifade edilmektedir.²⁶ Metnin devam eden kısmında her ne suretle ve ne sebeple olursa olsun kimsenin karışmaması şayet karışılacak olursa Allah'ın huzurunda suçlu sayılacakları zikredilmiştir Buna bütün bu hükmü değiştirmeye veya bozmaya kalkacak olanların da suçlu olacağı kaydedilmiştir.²⁷ Anlaşıldığı üzere Kutsal Yerler ve diğer hususlardaki konularda Ermenilere tanınan haklar açıkça belirlenmiştir. Yavuz'un Ermeni patriğine verdiği ferman ile ondan sonra gelen Osmanlı padişahlarının fermanları içerik olarak hemen hemen aynı kalmıştır. Nitekim 1521'de tahta çıkışı nedeniyle eski fermanları yenileyen Kanunî, babası tarafından verilmiş bütün hakların kendisi için de geçerli olduğunu beyan etmiştir.²⁸

Ermeni Patriğine verilen fermana benzer bir ferman da Rum Patriği Attalia'ya verilmiştir. Bu ferman, Ermeni Patrikliğine verilen ferman gibi müstakil olarak kaydedilmemiştir. II. Mahmud döneminde Kamame kilisesinde meydana gelen yangın sonucunda masrafın kimin tarafından karşılanacağı Rum ile Ermeniler arasında bir anlaşmazlığa sebep olmuştur. Bu huzursuzluğu sona erdirmek amacıyla hazırlanan fermana Ermenilere verilen ferman ile Rumlara verilen ferman ayrı ayrı kaydedilmiştir.²⁹ Bununla birlikte Rumlara verilen ferman Ermenilere verilen fermana benzer özellikler göstermektedir. Yavuz'un Rumlara verdiği ferman, Hz. Ömer ve Selâhaddin Eyyûbi'nin verdiği ahidnâmenin hükümlerini devam ettirir mahiyettedir. Ferman gereğince Rumlara Kamame havalisinde üç kiliseleri olup bu kilisenin karşısında Mar Yuhanna(1), patriğin ikamet ettiği Elene kilisesi, Mar Nikola(1), Beytnah(lu) , Mar Aksimon, Mar Katerina, Mar Mikael, Mar Yorgi, Mar Yuhanna(2), Mar Vasil, Mar Nikola(2), Mar Dimitri, Mar Yuhanna(3), Mar Yakup kiliseleri, Meryem Ana'nın evi ve Gürcü manastırı yanında Kudüs'ün dışında Mar Sion kilisesi, Meryem Ana mezarlığı, Hz. İsa'nın zindanı, cananın evi(!), sahrada bulunan mezarlıklar, Gürcü manastırı Mesalbi, Mar Simon ve Mar Elias, Mar Have Manastırları, Zabma Yorgi Evi, Beytü'l-ahm mağarası, Kamame kilisesi güney tarafındaki kapı himayelerinde bulunmaktaydı.³⁰ Mezkur kilise ve manastırlara ait zeytinlik bağ, bahçelerde yine Rumlara ait bulunuyordu.

Rum patriği; kendilerine ait kiliselerde rahip atama ve azillerinde, vakıf işlerinde, kendi cemâatinden ölen ruhbanların malları üzerinde miras hususunda yetki sahibiydi. Ayrıca dikkat çeken bir nokta da Kudüs kapısında, Zemzem suda Arap küfatında(!) ve iskelelerinde Rum ruhân sınıfı tekâlif-i örfiyyeden müaf tutulmalarıdır. Bu fermana kaydedilen bir husus Ermeni ve Rum mücadelesinde en

²⁶ BOA.KKD.,s. 60-61.

²⁷ BOA.KKD.,s. 61.

²⁸ Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 24-25.

²⁹ BOA.KKD., s.73-74.

³⁰ Fermana Kudüs'te Mar Yuhanna adında üç, Mar Nikola adında iki tane kilise bulunduğundan numara verilmiştir.

temel unsurlardan biri olmuştur.³¹ Gürcü, Habeş ve Sırların Rum Patrikliğine bağlı olduğu kaydedilmiştir. Fakat Ermenilere verilen fermanla Habeşiler, Ermeni patrikliğine bağlı durumdadır. Bu durum XVIII. ve XIX. yüzyılda Ermeni-Rum çatışmasında temel unsurlardan birisini teşkil etmiştir.

Ermeniler ile Ortodokslar arasındaki ilişkiye girmeden önce Patriklik müessesesi ile fermanlarda geçen "Millet" tâbiri, üzerinde durulması gereken hususlardır. Patrik sadece dini lider değil, aynı zamanda sivil bir liderdi. Aldıkları kararlar ve verdikleri emirler, devlet desteğine sahipti. Hükümete karşı cemâatlerinin itâati ve gayr-i müslimlerin ödemek zorunda oldukları cizyelerin toplanış noktasında sorumluydular, bunun karşılığında, onlara ve cemâatlerine ibadet özgürlüğü, engin bir hoşgörü ve koruma sağlanırdı.³² Patrik, kendi yetkisiyle ruhani reisleri atayabildiği gibi azledebiliyordu.³³ Cemâatine ait emlâki idare ettiği gibi bu emlâkın gelirlerini toplayabiliyordu.³⁴ Devletin bütün idari kademelerinde atama yoluyla göreve gelirken, patrikler kendi milletleri tarafından seçiliyorlardı.³⁵ Seçilen Patrik, Padişahın huzurunda Devlete karşı sadakatten ayrılmayacağına, mükellefiyetlerini yerine getireceğine, din adamı ve diğerlerinden hiyânetini gördüğü kişileri araştırıp hemen bildireceğine dair yemin ederlerdi.³⁶ Sadece hükümete karşı mesul durumda olan patrik, tekâlif-i örfiyeden müaf tutulmuştur.³⁷ Patrikler fermanlarla kendilerine verilmiş salâhiyet ve imtiyâzlarını başkalarına devretme hakkına sahip değildi.³⁸ Dini ve sosyal hizmetlerini yerine getirmeleri için tahta geçen her yeni padişah, patriklere verilen fermanları yenilemiştir.³⁹

Osmanlıların Kudüs ile ilgili fermanlarında sık sık geçen "millet" kavramı Arapça "Mille" kelimesinden türetilmiştir. Bir söz anlamına gelen "mille" dolayısıyla millet kavramı, belirli bir sözü ya da vahiy kitabını kabul eden bir insan topluluğu, daha değişik bir ifade ile cemâat anlamını taşımaktadır. Millet kavramı ırk ve etnik bir cemâat olarak değil, dini bir ciddiyeti ifade etmektedir. Nitekim Fatih'in Patrik Gennadios'a "Millet Başı" unvanını vermesi etnik ve ırkî unsurlardan

³¹ BOA.KKD., s.73-74.; Bu ferman, Ermenilere verilen fermanlardan farklı olarak Ehl-i örf tâifesi içerisinde Ülema, Mirlivâ Voyvodaları, Mütferrika, Çavuş ve Yeniçeriler kaydedilmiştir: "Sultan olanlar yahud vüzâra-yi 'izâm ve sülchadan ve kadırlardan ve mirmirân ve mirmirân voyvodaları ve beytül-mâl-ı kâssam ademleri ve züemâ ve erbâb-ı tımar ve mütferrika ve çavuş ve yeniçeri vesair kapum kullarımdan"

³² Albert Hourani, "Modern Ortadoğu'nun Osmanlı Geçmişi" *Osmanlı ve Dünya*, İstanbul, 2000, s. 106.

³³ Gazigiray, *Osmanlılar Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörü'nün Kaynakları*, s. 51-52.

³⁴ Sakarya, *Belgelerle Ermeni Sorunu*, s. 22.

³⁵ Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, s.101

³⁶ Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi*, s. 19.

³⁷ BOA.KKD., s. 74, Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi*, s. 15-16; Tekindağ, *Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane*, s. 54.

³⁸ Gürün, *Ermeni Dosyası*, s. 69.

³⁹ Tekindağ, *Patrik ve Patrikhane*, s. 54-55.

değil dini unsurlardan kaynaklanmıştır. Millet kavramı ırkî bakımdan değerlendirilirse Ermeni toplumu tek bir cemâat olarak değil Gregoryan , Katolik ve Protestan olarak üç millet halinde örgütlendiği görülmektedir.⁴⁰ Osmanlı toplumsal düzenini meydana getiren “*Millet Sistemi*”, İslâm hukukunun belirlediği ölçülerde olmuştur.Bu sistem, Devletin sınırları içerisinde yaşayan toplulukları din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetmekti. Muhtelif milletlerle olan idarî, adlî ve iktisadî ilişkilerde bu noktadan hareket edilmiştir.

Osmanlılar tarafından Kutsal Yerlerin statüsü, fermanlar ışığında belirgin olmasına karşın Rum Ortodokslar ile Ermeni Gregoryan mezhepleri arasında sürekli bir nüfûz mücadelesi meydana gelmiştir. Ermeni Gregoryan mezhebi ile Rum Ortodoks mezhebi birbirlerine çok benzer olmalarına karşın Hz. İsa'nın kişiliği konusunda ayrıma düşmüşlerdir. Gregoryan mezhebi Hz. İsa'yı tek kişilikli görmesine karşılık Ortodoks mezhebi çift kişilikli görmektedir. Bu ayırımdan ötürü her iki taraf arasında muhtelif devirlerde müzakere ve münakaşalar olmuştur.⁴¹ Fakat dikkati çeken bir durum ise Gregoryan kilisesinin bulunmadığı yerlerde Ermeniler, Ortodoks kiliselerine giderek dinî vecibelerini yerlerine getirmeleridir.⁴²Buna rağmen Osmanlı himayesinde sakin ve huzurlu bir hayat geçiren bu milletler arasında huzursuzluğun en önemli faktörü olarak mezhep kavgaları kendini göstermiştir. Osmanlı devlet adamları hâkimiyetleri altında bulunan gayr-i müslim tebaanın mezhep değiştirmesine karışmamakla birlikte mezhep ayrılıklarıyla da ilgilenmemekteydiler. Çünkü bu konuda Hıristiyanlara büyük bir serbestlik vermişlerdi.⁴³

Osmanlı Devleti'nde merkezi otoritenin güçlü olduğu devirlerde mezhepler arası mücadeleler pek görülmemektedir. Ne var ki XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rum Ortodoksların daha etkin bir şekilde hareket ettikleri dikkat çekmektedir. Rum Ortodoks ve Ermeni Gregoryan mezhepleri arasındaki çatışma iki madde halinde sıralanabilir. Bunlar Arşiv kayıtlarından da anlaşıldığı üzere Kamame kilisesi ve bağlı bulunan cemâatler (Habeş, Kıptî ve Süryani) meseleleridir.⁴⁴

İmparator Konstantin, Hıristiyanlarca Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yer olarak kabul edilen mahalde 335 senesinde tamamlanan büyük ve muhteşem bir

⁴⁰ Yuluğ Tekin Kurat, "Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu", *Yeni Türkiye* IV, Ankara, 1999, s. 218; Arshi Khan, "Osmanlı İmparatorluğu Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimarı", *Yeni Türkiye* IV, Ankara, 1999, s. 233; Bilal Eryılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara ve Hoşgörüyü Kavramsal Bir Yaklaşım", *Yeni Türkiye* IV, Ankara, 1999, s. 236; İlter, *Ermeni Kilisesi*, s. 20; Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, s. 15-16; Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi* s.11,13

⁴¹ Gürün, *Ermeni Dosyası*, s. 55; Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar", s. 204.

⁴² İlter, *Ermeni Kilisesi*, s. 19-20.

⁴³ Özkaya, "Arşiv Belgelerine Göre XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin Durumu", s. 153.

⁴⁴ BOA.KKD.s.76,

kilise yaptırdı. Kıyame veya Kamame denilen bu kilise, diğer mabedler arasında mükemmeliyeti ve ihtişamı ile kendini göstermiştir.⁴⁵ Nitekim XVII. Yüzyılda Kudüs'ü ziyaret eden Evliya Çelebi bu kilisenin ihtişamından ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir.⁴⁶ Taşdığı misyon nedeniyle Kamame Kilisesi daimi bir anlaşmazlık sahası teşkil etmiştir. Fermanlarda Kamame Kilisesinin Kuzey Kapısı Ermenilere, giriş kapısının güney tarafındaki Kapı'nın ise Rumlara ait olduğu açıkça kaydedilmiştir.⁴⁷ Buna rağmen iki taraf arasında çatışma eksik olmamıştır. 1634'de Paskalya⁴⁸ yortusu tarihi hususundaki anlaşmazlık sonucunda kargaşalıklar ortaya çıkmıştır. Yapılan tetkikler sonucunda İstanbul, Ermenilerin bu konuda haksız davrandığına karar vermiş ve müdahale sonucu Rumların mağduriyeti giderilmiştir.⁴⁹ 1732'de yine Kamame kilisesindeki "Nâr ziyareti" hususunda Ermeni tâifesi ile Rum tâifesi arasında anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Rumlara, Ermeni tâifesi ile birlikte aynı anda 'ayın yapabilmeleri hususunda haklar tanınmıştır.⁵⁰ 1808'de çıkan bir yangında Kamame kilisesi büyük ölçüde tahrip olmuştur. Yangının yol açtığı tahribatı onarmak ve inşa etmek görevi Rumlara verilmiştir.⁵¹ İstanbul, 1811'de kilise'de bir keşif yaptırmış ve masrafın 500 kese akçeye mal olacağını tespit etmiştir. Tamir ve inşa işine yine Rumların memur olduğu kararı vermiştir.⁵² Fakat Ermeniler bu hususta itirazda bulunarak ahidnâme-i hümayûn'a aykırı bir tutum izlendiğini merkeze bildirmişlerdir. Mu'tâd olduğu üzere Merkez, bu durumda şahitlerin ifadeleri doğrultusunda şikâyetin doğru olup olmadığını ortaya çıkarmak ve sonuca bağlamak amacındadır.⁵³ Mevcut şartları değerlendiren Payitaht, bu sorunun çözümünü için Rumeli Kadıaskeri, Rumeli Kadıaskeri payesi olan bir zât, Anadolu Kadıaskeri, Şeyhülislâm, Darphane-i âmire nâzırı, Nakibü'l eşrâf, Fetvâ emini, Reisü'l-küttâb, Şehr Emini, Divân-ı hümayûn beylikçisi ve Divân-ı hümayûn âmedcisi'nden müteşekkil bir heyet oluşturmuştur.⁵⁴

⁴⁵ Buhl, "Kudüs", s. 954; Evliya Çelebi, bu kiliseyi yaptıranın Konstantin'in annesi Helene olduğunu ve 328 senesinde yapımına başladığından bahsetmektedir. *Seyahatnâme IX.*, İstanbul 1935, s. 188.

⁴⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme IX.*, İstanbul, s. 187-188.

⁴⁷ *BOA.KKD.*, s. 73-74. Evliya Çelebi Kamame kilisesinin Ermeni ve Rumlar arasında taksim olmasına karşılık kilisenin Rum taifesinin kontrolü altında olduğunu zikretmektedir. *Seyahatnâme IX.* S.489

⁴⁸ Fermanla geçen Nâr ve Şem' 'ayinleri, Evliya Çelebi'nin zikrettiği Beyzâ-i âhmer (Kızıl-Yumurta) günü Paskalya yortusu olabilir.

⁴⁹ Eremya Çelebi Kömürçiyân (haz. Hrand D. Andreasyan-Kevork Pamukçiyân) *XVII. Asırda İstanbul*, İstanbul, 1988, s. 185.

⁵⁰ Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 22-23.

⁵¹ Buhl, "Kudüs", s. 963-964.

⁵² *BOA.KKD.*, s. 59,

⁵³ Özkaya, "Arşiv Belgelerine Göre XVIII. Yüzyıl ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin Durumu", s. 152

⁵⁴ *BOA.KKD.*, s.75.Osmanlı Heyeti ; Rumeli Kadıaskeri Mir İzzet, Rumeli Kadıaskeri payesi olan Halil, Anadolu Kadıaskeri Mehmed Tahir, Şeyhülislam Mevlana Dürrizzâde Es-seyyid Abdullah, Darphâne-i âmire nazırı Ahmed Şakir Paşa, Nakibü'l-eşrâf Seyyid Zeynelabidin, Fetva Emini Arabanzâde Mehmed Raşid, şehrin ileri gelenlerinden Seyyid Süleyman

Meselenin halli için gerek Rum ve gerekse Ermeni tarafından da temsilcilerin⁵⁵ katılımı sağlanmıştır.⁵⁶ Osmanlı heyetinin başkanlığında her iki taraf da dinlenerek kilisenin tamir ve inşası Rum tâifesine ihale olunmuştur. Bu hususta hiç kimsenin müdahale etmemesi, her iki tarafa da sıkı sıkı tembih olunarak meselenin çözümlü yoluna gidilmiştir.⁵⁷ Rumlar, kilisenin tamir işini üzerlerine alarak bir prestij kazanma amacına ulaşmışlardır. Ancak böyle yüklü bir masrafın altından kalkabilecek bir durumda değillerdi. Rumların bu durumunu yakından takip eden Ruslar, tamiratın yapılabilmesi için gerekli olan maddî yardımda bulunmuşlardır. Böylelikle Rumları bu güç durumdan kurtaran, Rusların gittikçe artan bir nüfûz kazandıkları söylenebilir.⁵⁸ Osmanlılar, Kamame Kilise'sinin statüsünü fermanlarla olduğu gibi kanunnâmeler ile de belirlemiştir. 1526 tarihli Hama-Hıms Sancağı Kanunnâmesinde Kamame Kilisesini ziyarete gelenler içerisinde Ermeniler 12 Osmanî ve Yahudiler 16 Osmanî vergi ödemek zorundaydılar.⁵⁹ 1562 tarihli Kudüs Sancağı Kanunnâmesinde ise ziyarete gelenlerin mezhepleri ve geldikleri yerler nazarı itibara alınarak vergilendirmeye tâbi tutulduğu görülmektedir.⁶⁰

Ortodoks Rumlar ile Gregoryan Ermenileri arasında anlaşmazlığın ikinci nedeni, mezhep ayrılığından kaynaklanan nüfûz mücadelesidir. MS. 506 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Ermeni Patrikhânesi, bu tarihten itibaren yeniden Ortodoks olmaları için Rum Patrikliğinin baskıcı bir politikasına maruz kalmıştır.⁶¹ Rum Patrikliği bu baskıcı tutumunu Osmanlı hâkimiyeti altında da devam ettirmiştir. 1556'da Kudüs Ermeni Patriği, Rum Patriği'nin kendileri üzerinde hiçbir hak ve talepleri olmadığını, kendilerinin ödemesi gereken vergileri Ermenilerden talep ettiğini bildirmiştir. Merkez, bu konuda gerekli incelemeyi yaparak Ermenilerin mağduriyetini gidermiştir.⁶² Rum Patrikliği, Ermeniler üzerinde bir netice elde edemeyeceğini anlayınca bu defa Ermeni cemâatine bağlı milletlere karşı baskıcı bir tavır almıştır. Fermanda, "Hâbeş ve Kıptî ve Süryanî tâifeleri Ermeni tâifesinin hem-milletleri olduğundan kâdimden berü bize yâmak tâhsis olunmuş" şeklinde bir ifade

Reisü'l küttab Mustafa, Şehr Emîni İbrahim, Divan-ı Hümayun beylikçisi Ahmed Afif ve Divan-ı Hümayun amedcisi Mehmed Seyyid'den müteşekkildi.

⁵⁵ Ermeni Heyeti; Patrik vekili Rahip Begos, Tospos nam zat, sarraflar Kahyası Karabet, sarraf Evanis, sarraf Krikor, sarraf Kesber, sarraf Kılıccıoğlu Anton, sarraf Çanık, sarraf Hacador ve sarraf Manuyel nam zimmilerden müteşekkil olup Rum heyetinde ise Selanik metropoliti Parasmiyon, İznikmid metropoliti Atnasyos, Patrik kahyası Atnasyos, hazinedarı Kesaryos ve Dmitraki, sarraf Lambek, Yorgi, Hırastov., Anatalya, Anesti, Tagoroş ve Niyapot nam zimmilerden oluşmaktaydı.

⁵⁶ BOA.KKD., s. 75-76.

⁵⁷ BOA.KKD., s. 76.

⁵⁸ Buhl, "Kudüs", s. 964.

⁵⁹ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, V, İstanbul 1992, s. 669.

⁶⁰ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, VII, İstanbul 1994, s. 54-55.

⁶¹ Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topuluklar", s. 204.

⁶² Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 25.

bulunmaktadır.⁶³ Fakat fermanla açıkça belirtilmesine karşılık Rumlar, bilhassa Habeş tâifesine karşı tutumlarını daha da etkili bir şekilde sürdürmüşlerdir. 1665'de IV. Mehmed zamanında Ermenilerin müracaatı üzerine arşivdeki kayıtlara bakılarak Habeş tâifesinin, Ermeni milletine bağlı olduğu kararı verilmiştir.⁶⁴ Böylece Rum Patrikhânesinin Ermeni Patrikhânesine bağlı kiliselere karşı bu girişimi sonuçsuz kalmıştır. Ancak kesin bir çözüm sağlamak mümkün olmamıştır. Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Rum Patrikliğinin artan bir etkinliği kendisini hissettirmiştir. Nitekim 1733, 1734 ve 1739 tarihli fermanlarla da Rum kilisesi, Ermeni kilisesinin sahip olduğu birtakım hakları elde etmeyi başarmıştır. Rum Patrikliği, Ermeni Patrikliğine bağlı Habeş, Süryanî ve Kıptî milletlerinin kendilerine vergi ödemeleri hususundaki politikasını devam ettirmiştir.⁶⁵ Bu muammalı durum XIX. yüzyılda da devam etmiştir. Sultan II. Mahmud, bu meselenin çözümü için de bir heyet teşekkül ettirmiştir.⁶⁶ Ermeni Patrikliği ile Rum Patrikliği, Yavuz'un kendilerine verdiği fermanları heyete takdim etmişlerdir. Meseleyi çözmekte kararlı olan heyet, her iki fermanı da incelemiştir. Ermeniler, eskiden beri Habeş, Kıptî ve Süryanî milletlerinin kendilerine bağlı olduğunu zikretmişlerdir. 1665'de yine bu husustaki bir dava kendi lehlerine olmuştur. Fakat bu davada ilgi çekici bir nokta da Rum Patrikliğinin fermanıdır. Fermanla, Gürcü ve Habeş ve Sırp tâifeleri Rum Patrikliğine bağlı olarak kaydedilmiştir.⁶⁷ Merkez, burada çelişkili bir durumla karşılaşmıştır. Habeş tâifesi hem Ermeni hem de Rum Patrikliğine bağlı görülmektedir. 1665'teki durum gözönüne alındığında Habeş tâifesinin, Ermeni Patrikliğine bağlı olduğu arşiv kayıtlarına dayanılarak verilmiş bir karardır. Fakat halihazırda Rumlar da Habeş tâifesinin kendilerine bağlı olduğunu arz etmişlerdir.⁶⁸ XIX. yüzyılda Rumların etkin nüfuzunun bu noktada etkili olduğu söylenebileceği gibi Heyet bu sorunu mahalli kadıya havale etmiştir.⁶⁹

Merkez tarafından oluşturulan Heyetin, bu meselenin hallini mahalli kadıya havale etme hükmü, meselenin mahallinde görülmesinin daha uygun olduğu için mi yoksa bu işin içinden çıkamamasından dolayı mı, bilinmemektedir.⁷⁰ Bununla birlikte göz önünde olan bir gerçek ise Rum Patrikliğinin, 1813'te Kamame Kilisesinin tamirini üzerine alması ile tâbi milletler ve Nâr ziyareti hususunda olduğu gibi Ermenilere ait hakların bir kısmını da elde etmiş olmasıdır. Bu hakların temini için düzenlenen ferman, Rum milletine verildiği gibi Kudüs Şer'iyeye Sicillerine, Piskopos Kalemine, İstanbul, Hâslar, Galata ve İskender Mahkemesi

⁶³ BOA.KKD., s. 61.

⁶⁴ Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 26.

⁶⁵ Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 21-24.

⁶⁶ Bkz., s. 10

⁶⁷ BOA.KKD., s. 74.

⁶⁸ BOA.KKD., s. 73-75.

⁶⁹ BOA.KKD., s. 76, "Gaib-i anel-meclis olduklarında Kudüs-i Şerif Kadısına emr ıstarıyla teâmül-i kadim ne vechile câri ola-gelmiş ise mahallinde bade'l-tahkik ol vechle amel ve hareket olunmak üzere mahalline ihale olunmak".

⁷⁰ BOA.KKD., s. 76-77.

Sicilline, Bâb-ı Defteri Kalemî ile Divân-ı Hümayun Kalemine kaydedilmeleri için birer sureti gönderilmiştir.⁷¹ Bu hususta 1850 tarihli fermanla Habeş ve Kıptî kiliselerinin Ermeni Patrikliğine bağlı olduğu açıkça belirtilmiştir.⁷² Böylece Rum ve Ermeni Kiliseleri arasındaki problem her iki tarafında razı olacağı şekilde Osmanlı Devleti tarafından halledilmiştir.

Sonuç olarak Avrupa'nın koyu bir din taassubuna gömülmüş bulunduğu çağlarda, Haçlıların Kudüs'teki mezâlimi, İspanyolların Engizisyon dehşeti, İrlanda da Katoliklerin Fransa'da Protestanların katliamı yaşanırken Türklerin engin hoşgörüsü sayesinde pek çok cemâat ve millet; millî benliklerini, dinlerini, dillerini kültür ve geleneklerini muhafaza edebilmişlerdir. Dört yüz yıl Kudüs'te hâkim olan Osmanlılar, din ve mezhep mücadelelerinde bir hakem rolü üstlenmişlerdir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Avrupalı devletlerin, Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale etmesiyle ortaya çıkan Kutsal Yerler Meselesinin devletin bulunduğu zayıf durumdan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ortodoks, Katolik, Protestan mezhepleri arasında olan mücadelede Avrupalı devletlerin baskıcı tutumlarının, Osmanlıların aldıkları kararlarda etkin olmadığı söylenemez. Fakat Osmanlılar, en güçlü oldukları devirde dahi hiçbir mecburiyetleri olmamasına rağmen gayr-i müslim tebaasına dinî vecibelerini yerine getirebilmeleri için birtakım imtiyâzlar vermiştir. Bunun içindir ki Ortadoğu'da yaşayan insanların hâmisî olan Osmanlı Devleti'nin insanlık tarihine yaptığı katkılar göz ardı edilmemelidir.

---

⁷¹ BOA.KKD., s. 73.

⁷² Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 24.

BOA.KKD.s.60

Kudüs-i Şerif'de vâki' Kamame Kilisesinde bundan akdem ihtirâkına mebni Rum ve Ermeni milletleri münazâa vûkû'a geldiğinden tarafeyn hazır olundukları halde bir defa fasl-i husus olunmak için sabikâ sadr-ı Rum faziletlü İzzet Beg (!) ve hala Sadr-ı Anadolu Mehmed Tahir Efendi ve Anadolu payesi olan faziletlü Halil Efendi molla tayin olunmakdan nâşî hâne-yi fetva-yı penâhî lazım gelenler hazır oldukları halde 'akd-i meclis olunarak husus-ı merkum fasl ve hism birle molla-yı müşarünileyh taraflarından 'ilâm olunmak hasebiyle ilâm-ı mezkûr 'atiyye-i âliyye-i şâhâneleri li-ârz ber mûcib-i 'ilâm tânzim ve cürüm (!) Fâtih-i Kudüs Sultân Selim Hân aleyhi'r-rahmet ve'l-gûfran hazretlerinin milleteyn-i mezbureteyne 'itâ buyurdıkları menşûrî hümayûnları bi- ibâretihâ best iderek te'yid ve te'kidî hâvi sûret-i mürâfaa ve mazmûn-ı 'ilâm derciyle tarafeyne emri verildikten sonra cem'-i akdem ve mecâlise kayd ve düstürü'l-'amel tutulmak üzere kayıtları bâlâsına şerh verilmesi mazmûnunda hât-ı hümayûn-ı şevket-mâkrûn şeref ber sudur olduğına ber nâtuk-ı hatt-ı hümayûn şevket-mâkrûn zikr olunan menşûrlar ve 'ilâm-ı mezkûr derciyle Rum ve Ermeni milletlerine başka başka fermanlar ısdâr olunacak olub ancak fâtih-i müşarünileyhimin Ermeni milletine 'itâ buyurub el-yevm yedlerinde olan sabikû'z-zikr menşûr-ı hümayûn iş bu tarihe değin Divan-ı hümayûn kalemine mukayyed olmadığından şeref yaftâ-yı sudûr olan hât-ı şerif muhâbbet-redif-i mülûkâne-yi mântûka menfî üzere verilecek fermân-ı 'âliyye derc için ol-emirden kalem-i mezkûre kayd itdirilmesi iktizâ gelmekle zikr olunan menşûr-ı hümayûn bi-ibâretihâ Divân-ı Hümayûn kâlemine kayd olındı.

Fi 29 Receb Sene 1226

BOA.KKD.s.61-62.

FÂTİH-İ KUDÜS-İ ŞERİF MERHÛM VE MAĞFÛR-LEH SULTAN SELİM HÂN
ABDU'R-RÂHMÂN VE'L-GUFRÂN HAZRETLERİNİN ERMENİ TÂİFESİNE
İHSÂN BUYURDUKLARI MENŞÛR-İ ÂLEYHİN SURETİDİR.

Mucibince 'âmel olına minba'ad kimesne dahl itmeye

Bi-avnilâhi teâla ve resülü Kudüs-i şerif-i Beytül'ullâh'a gelüb mâh-ı sarferû'l-hayrın yigirmibeşinci günü feth-i bâb oldu Ermeni tâifesine patrik olan Serkis nam rahib cümle ruhban ile ma'an reâyâ ve berâyâ gelüb 'ata ve inâmdan rica ve temenna kılmışlardır Kadimden meşrûtalari olub 'uhdelerinde olan kilise ve manastır vesair ziyaretleri ve içerüde ve taşrada vâki' kilise ve ma'bedhâneleri kadimden zabt ve tasarruf edegeldükleri minval üzere Ermeni tâifesine patrik olanlar zabt ve tasarruf eyleyeler Hazret-i Ömer radiyallahü teâla ânhu hazretlerinden olan âhidnâme-yi hümayûn ve merhûm melik Selahaddin zamanından berü verilen evâmir-i şerifeleri mucibince zabt ve tasarruflarında olan Kamame ve Beytül'-ahm mağara ve şimal tarafındaki Kapu ve kilisa-yı kübraları Mar Yakup ve Deyr-i Zeytun ve Habsû'l-Mesih ve Nablus ve Kenisalarına tâbi' hem-milletleri olan Habeş ve Kıbtî ve Süryan milletleri Mar Yakup kiliselerinde mütemekkin olan Ermeni patrikleri tarafından zabt ve tasarruf olunub âher milletlerden minba'ad bir ferd müdahale idirilmemek babında bu nişân-ı hümayun-ı sa'âdet-makrûnı virdim ve buyurdum ki mucibince 'amel olunub zikr olunan kilisa-yi kübraları Mar Yakup mütemekkin olan Ermeni patrikleri içerüden ve taşrada vâki' olan kiliseleri ve manastırları vesair ziyaretgâhları ve kendüleri tâbi' hem-milletleri ve yamakları olan Habeş ve Kıbtî ve Süryan milletleri âyinleri üzere zabt ve tasarruf iyleyüb vâki' olan umurlarını ve 'azl ve nâsb vesair vakıflarına müteallik hususlarını ve mürd olan metropolid ve piskos ve ruhban ve papaz ve yamaklarının vesair Ermeni tâifesinin metrukâtlarını âhz ve kabz idüb matakaddem berü Ermeni tâifesi patriklerinin zabt ve tasarruflarında olan kilise ve manastır ve ma'bed vesair ziyaretlerinin ve kendülerine tâbi' hem-milletlerine ve yamaklarına âher milelden minba'ad bir ferd müdahale eylemeyüb ve Kamame ortasında vâki' olan türbesi ve Kudüs-ı Şerif taşrasında Meryem Ana Makberesi ve Hazret-i İsa âleyh'i-s-sâlavati's-selâm doğduğu beytül'-ahm mağara ve şimal tarafında olan kapunun miftahı ve içerüde Kamame kapusından iki şem'dan ve kanadilleri ve türbe kapısından ve içerüsinden olan kandilleri ve yakdıkları şem' ve buhurları ve Kamame içinde âyinleri üzere nâr ve şem' zuhurunda kendülere tâbi' olan hem-milletleri ile türbe dahilinde girüb ve havalisinde devr etmeleri ve kapu içerisininün zir' ve bâlası ve iki penceresi ve içerüde olan ma'bed ve ziyaretleri ve Su kapusu ve Kamame havalisinde vâki' Mar Yuhanna Kenisesi ve taşrasında Mar Yakup kurbunda vâki' Habsû'l-Mesih vesair manastırları ve makberelikleri ve medfenleri ve beytül'-ahm mağara kurbunda olan

otaları ve misafirhaneleri ve bağ ve bağçe ve zeytönlükleri ve bilcümle zikr olınan kenise ve manastır ve ma'bed ve ziyaretgâhları ve kendülere tâbi' hem-milletleri vesair emlak ve tevâbi'-i kadimeleri tayin olunduğı üzere Ermeni tâifesi ve patrikleri zabt ve tasarruf eyleyüb ve keniselerine ziyarete gelen Ermeni tâifesi zemzem ta'bir olunur su üzerine ve pınarlarına vesair ma'bed ve ziyaretlerine vardıklarında ehl-i örf tâifesinden ve âherden minba'ad bir ferd dahl ve ta'arruz eylemeyüb bade'l-yevm vech-i meşrûh üzere virilen nişan-ı hümayûn-i saâdet-makrûnum mucibince 'amel olunub âher milletler bir ferd müdahale itdürmeyüb ol-bâbda evlâd-ı emcâdim veyahud vüzerâ-yı 'izamımdân ve sûlehayı'l-kirâmdan ve kadılarun ve beğlerbeği ve sancakbeği ve mirmiran voyvodaları ve beytü'lmâl ve kassam 'ademleri ve subaşılıarı ve zümâ ve erbâb-ı timar ve mübâşirin ve 'ummâl ve iş erleri ve mutasarrıfın-ı emvâl vesair kapum kullarından ve gayriden muhassalan vaz' u ref' ve sâgir ve kebîrden hiç ferd-i efrâd âferideden kainen menkâne vechen mine'l vüçûh ve sebeben ve minel esbâb dahl ve taarruz kılmayıb tebdil ve tağyir eylemeler her kim dahl ve ta'arruz idüb tebdil ve tağyir iderse inde'llâhü'l-melikü'l-mû'in zümre-yi mücrimin ve 'âdad itmişden mâ'dud olanlar şöyle bileler hükmi küpûz-ı keşây tûğra-yı gara-yı âlem-ârâ ile mücellâ ve müzeyyen görenler mazmûn-ı meymuna muhakkak ve fehvâ-yı hümayûna musaddak bilüb 'alâmet-i şerife itimâd kılalar.

Fi sene selase ve işrin ve tis'e mie

Be Medine-yi Kudüs-ü Şerif

BOA.KKD.s.73-77.

Şam Valisi Vezirim Paşa iclâlühuya ve Kudüs-i Şerif Mollasına ve Mezâhib-i erba Mütetekkirlerine ve Mütesselimine ve bilcümle zabıtân ve vüçûh-i ahâli vesair iş erleri zide kadrûhuma hüküm

Cedd-i emcâdim cennet-mekân Merhum-ı mağfûr nişân-ı Sultan Selim Hân aleyhü'r-rahman ve'l-güfrân Kudüs-i Şerif feth ve teshirine muvaffık olduklarında Kamame Kilisesinin ziyaretine dair dokuz yüz yirmi üç senesi tarihli müverreh balası hatt-ı hümayûn 'inâyet-makrûne ile müveşşeh Rum milletine itâ buyurdıkları menşûr-i aleyhin bi 'avnillâh-i teâlâ ve Resule ceyb-i Kudüs-i Şerif-i Beytüllah gelüb saferül-hayrın yigirmi beşinci gününde feth-i bâb olunub Rum keferesine patrik olan Attalia nam rahib cümle ruhban ile ma'ân reâya ve berâya gelüb itaât ve rica ve temenni kılmışlardır kadimden vaki' olan kilise ve manastırları ve içertü ve taşrada kadimden ne minval üzere zabt ve tasarruf ede gelmişler ise ol-minval üzere mezbur patrik dahi zabt ve tasarruf eyleye ve Hazret-i Ömer Radiyallahü ânh hazretlerinden olan 'ahidnâme-i hümayûn ve Selâtin-i maziyyeden olan evâmir-i şerifeleri mucibince zabt ve tasarruf eylemek için deyü buyurdum ki hükmi şerifim mucibince zabt ve tasarruf eyleye Kamame kapısı karşısında ve kible tarafında

mugaddal kadimi iki şem'dan olan ve kanadiller ve yine mahall-i mezburede vaki' patrikliğe tâbi Gölğülle üzerinde dört kemerin aşağısı ve yukarısı ve beyt-i Meryem üzerinde yedi kıta' kemerler zir ve balası ve kilisa-yı kebir ortası ve türbesi ma'ân cümle ziyaretleri ve taşra Kamame havalisinde üç kenisaları ve karşusunda kilise Mar Yuhanna ve patrik mütemekkin olan evlerden kilise olan Elene denmekle maruf ve Mar Nikola ve Beytnah (Lu) ve Mar Aksimon ve Mar Katerina ve Mar Mikeil ve Mar Yorgi ve Mar Yuhanna ve bağçe ve Mar Vasil ve Mar Nikola ve Mar Dimitri ve Beyt-i Meryem ve diğer Mar Yuhanna ve diğer kilisesi ve Mar Yakub Gürci manastırı ve Mar Yorgi nam kiliseler ve Kudüs-i Şerif taşrasında Meryem Ana makbere ve Mar Sion ve Hazret-i İsa'nın zindanı, cananın evi (!) ve sahrada olan makbireleri ve Gürci manastırı Mesalbi ve Mar Simon ve Mar Elias Manastırı ve bağ ve zeytün ve Mar Have Manastırı ve karşı-yi beyt-i Zalama Yorgi ve Hazret-i İsa aleyhis-selâm doğduğu beytül'-ahm nam mağara ve kenisede vaki' mevzi'-i şimal ve kible taraflarında olan iki kapunun miftahları ve etrafında olan iki kıta' bağçe ve zeytünlik ve makberelikleri vesair karyelerde olan kilise ve manastırları ve patrike tâbi olan Gürci ve Habeş ve Sırb vesair vakf olanları ve metropolidleri ve rahibleri ve mürd olan metropolid ve piskopos ve rahiblerin metrûkatını ahz ve kâbz idüb ve Kudüs-i Şerifin kapusunda ve Zemzem suda ve 'Arab küfatında (!) ve iskelelerden ve keşf itdiklerinde ve gümrükde ve bac vesair tekâlif-i örfiyyeden bilküllüye muâf ve müsellemler mezbur vech-i meşrûh üzere olan emr-i şerifim mucibince aher milletlerden müdahale ve rencide eylememek sair milletden Rum Patriki olan mukaddem ola Hazret-i 'Ömer Radiyallahû anh hazretlerinin ahidnâme-yi hümayûn ve selâtin-i maziyyeden olan emr-i şerifleri mucibince ben dahi virdim ve buyurdum ki hükm-i şerifim mucibince bade'l-veym vech-i meşrûh üzere olan emrime sultan olanlar yahud vüzara-yi izâm ve 'ülema ve sülehadan ve kadıllardan ve mirmirân ve mirlivâ voyvodaları ve beytül'-mal-ı kassam ademleri ve subaşıları ve züemâ ve erbâb-ı timar ve müfferika ve çavış ve sipah ve yeniçeri vesair kapum kullarından her kim fesih muradları olur ise Allahü teâlânın hışmına ve gazabına uğrasun deyü bu hükm-i hümayûnum mezburin yedlerine ibka idüb alâmet-i şerife 'itimâd kılalar deyü mesûr ve kezalik dokuzyüz yigirmi üç tarihli müverrih-i fatih kuds-i cedd-i emcâdim müşarünileyh Sultan Selim tabeserâh hazretlerinin balası hatt-ı hümayûn muhabbet-makrûnu mahall ziyaret ve ikâmetleri tasrihi ile Ermeni milletine dahi virdiği menşûr-aliyyeden bi'avniillah-ı teâlâ ve resul Kudüs-i Şerif-i Beytullah'a gelüb mâh-ı saferû'l-hayrın yigirmi beşinci günü feth bab olub Ermeni tâifesine Patrik olan Serkiz nam rahib cümle ruhban ile ma'an reâya ve berâya gelüb itâ ve in'âmdan rica ve temennâ kılmışlardır kadimden meşrûtalrı olub 'uhdelerinde olan kilise ve manastır vesair ziyaretleri ve içerüde ve taşrada vaki' kilise ve ma'bedhâneleri kadimden zabt ve tasarruf idgeldikleri minvâl üzere Ermeni tâifesine Patrik olanlar zabt ve tasarruf eyleyeler ve Hazret-i 'Ömer Radiyallahu teâlâ anh hazretlerinden olan 'ahidnâme-i hümayun ve merhum melik Selahâddin zamanından bertü virilen evâmir-i şerifeleri mucibince zabt ve tasarrufunda olan Kamame ve beytül'-ahm mağara ve şimâl tarafında ki kapu ve kilise-yi kübraları Mar Yakub ve Deyrül'-Zeytun ve Habsül'-Mesih ve Nablus ve kiliselerine tâbi hem-milletleri olan Habeş ve Kıpti ve Süryan milletleri Mar Yakub

kiliselerinde mütemekkin olan patrikleri tarafından zabt ve tasarruf olunub âher milletden minba'ad bir ferd müdahale itdirilmemek babında bu nişân-ı hümayûn saâdet-makrûnemi virdim ve buyurdum ki mucibince 'amel olunub zıkr olınan kiliseyi kübrâları Mar Yakub'da mütemekkin olan Ermeni patrikleri içerde ve taşrada vaki' olan kiliseleri ve manastırları vesair ziyaretgâhları ve kendülere tâbi hem-milletleri ve yamakları olan Habeş ve Kıbtî ve Süryan ayinleri üzere zabt ve tasarruf eyleyüb vaki' olan umurlarını ve 'azl ve nâsb vesair vakıflarına müteallik hususlarını ve mürd olan metropolid ve piskos ve ruhban ve papaz ve yamakları vesair Ermeni tâifesinin metrukâtlarını 'ahz ve kâbz idüb matakaddemden bertü Ermeni tâifesi patriklerinin zabt ve tasarruflarında olan kilise ve manastır ve ma'bed vesair ziyaretlerinin ve kendülere tâbi hem-milletlerine ve yamaklarına âher milletden miha'ad bir ferd müdahale eylemeyüb ve Kamame ortasında vaki' olan türbesi ve Kudüs-i Şerif taşrasında Meryem Ana Makbere ve Hazret-i İsa aleyhi's-salatû ve's-selâm doğduğı beytül'- ahm mağara ve şimal tarafında olan kapunun miftahı ve içerde Kamame kapusunda iki şem'dan ve kanâdilleri ve türbe kapusunda ve içertüsünde olan kanâdilleri ve yakdıkları şem' ve buhûrları ve Kamame içinde ayinleri üzere nâr ve şem' zuhurunda kendülere tâbi olan hem-milletleri ile türbe dahiline girtüb ve havalisinde devr etmeleri ve kapu içertüsünün zir ve balâsı ve iki penceresi ve içerde olan ma'bed ve ziyaretleri ve Su kapusu ve Kamame havalisinde vaki' Mar Yuhanna kilisesi ve taşrasında Mar Yakub kurbunda vaki' Habsü'l-Mesih vesair manastırları ve makberelikleri ve medfenleri ve beytül'-ahm mağara kurbunda olan odaları ve misafirhâneleri ve bağ ve bağçe ve zeytûnlükleri ve bi'l-cümle zıkr olınan kenise ve manastır ve ma'bed ve ziyaretgâhları ve kendülere tâbi hem-milletleri vesair emlak ve tevâbi-i kadimeleri ve tayin olındığı üzere Ermeni tâifesi ve patrikleri zabt ve tasarruf eyleyüb ve keniselerine ziyarete gelen Ermeni tâifesi ve Zemzem ta'bir olunur su üzerine ve pınarlarına vesair ma'bed ve ziyaretlerine vardıklarında ehl-i örf tâifesinden ve aherden minba'd bir ferd dahl ve ta'aruz eylemeyüb bade'l-yevm vech-i meşrûh üzere virilen nişân-ı hümayûn saâdet-makrûnum mucibince 'amel olunub aher milelden bir ferd müdahale itdirmeyüb olbâbda evlâd-ı emcâdımdan veyahud vüzarâ-yı 'izâmdan ve sulehâ-yi kirâmdan ve kadılardan ve beğlerbeği ve sancakbeği ve mirmirân voyvodaları ve beytül'-mâl ve kassam ademleri ve subaşları ve züemâ ve erbâb-ı timar ve müşabirin-i 'ummâl ve iş erleri ve mutasarrıfın-ı emvâl vesair kapum kullarından ve gayriden muhassıla(n) vaz' ve ref' ve sağır ve kebîrden hiç ferd-i efrâd-ı âferideden kainen menkâne bi-vech mine'l-vücûh ve sebeben mine'l-esbâb dahl ve ta'aruz kılmayub tebdil ve tağıyir eylemeler her kim dahl ve ta'aruz idüb tebdil ve tağıyir iderse inde'lahû'l-melikû'l-mû'in zümre-i mücrimin ve 'adâd itmişden ma'dûd olalar şöyle bileler hükm-i kûnûz-ı keşây tûğra-yı 'alem-ara ile mücellâ ve müzeyyen görenler mazmûn-ı meymuna muhakkak ve fehvâ-yı hümayûn musaddak bilüb 'alâmet-i şerife 'itimâd kılâlar deyü mestûr olduğına mebni zıkr olınan menşûrlar muciblerince 'amel ve hareket ile muğayir-i hâlet vuku'a gelmemesine milleteyn-i mezkûreteynin 'itina eylemeleri lâzime-i zimmetleri iken zıkr olınan Kamame ziyareti maddesiçün milleteyn-i mezkûreteyn beynlerinde vakt be vakt münazâ'a zuhûrına mebni tarâfeyn yedlerine mûtehâlifü'l-zaman evâmîr-i aliyye virilmiş ve bundan akdemce Kamame

Kilisesinin ihtirakı hasebiyle yine milleteyn-i mezkûreteyn beyenlerinde münazâ'a zuhura gelmiş olduğuna binaen şeref-sudur olan Hatt-ı Hümayûn-ı mehabbet-makrûn mülûkânem mücibince husus-ı mezbûrın fasl ve hasmî hususunu bundan akdem bi'fiil Rumili kadî'askeri olan Mir İzzet Rumili Kadî'askerliği payesi olan Halil ve Anadolu kadî'askeri esbak Mahmud Tahir edâma'llâhû teâlâ fedâilehûm ba-işaret Şeyhül'islâmî mevla ta'yin kılınarak bilfi'il Şeyhül'islâm ve Müftü'l-inâm olan Mevlâna Dürriizâde Es-Seyyid Abdullâh edam'a'llâhû teâlâ fedâilehûm defâten evveli meşihatinde bu hususa nazır olarak memur kılınmakdan nâşi rikâb-ı hümayûnun kaimakâmı esbak ile sabık rikâb-ı müstetâbım kaimakâmı olub ol-hengamda darbhâne-yi âmirem nâzırı bulunan Ahmed Şakir Paşa dâmet meâlihi huzurunda nakı'bül'eşrâf olan Seyyid Zeynel'abidin zide fedâilehû ve maiyyetinde terfik olunan müderris-i kirâmdan Fetvâ Emîni 'Arabânizâde Mehmed Raşid ve Şiryâni Seyyid Süleyman zide aleyhûmâ ile esâtin-i ricâl-i devlet-i âliyyemden halen rikâb-ı müstetabımdan reisül-küttâbım olan Mustafa mazhar ve hala şehîr emîni olan çavuşbaşı-yı esbak İbrahim dame mecdühû Divân-ı Hümayûnum beylikcisi müteveffa Ahmed 'Afif ve ol-vakt rikâb-ı müsteâbımda amedci olub hale Divân-ı hümayûnum beylikleri Mehmed Seyyid zide mecdühû ile aklâm-ı kisedârları hazır oldukları halde bid-defe'at akd-i meclis-i şer'i-i şerif olınmış ise de ol-vakit milleteyn beyninde olan niza'-ı mezkûr fasl ve hasm olunamadığına mebnî muahharen müftü'l-inâm olan müteveffa Ömer Hulusi Efendi zaman-ı meşihâde husus atıyyi'l-beyânî davaya tâifesi tarafından vükelâ ve muhtarları Kudûs-i Şerif patrik Vekili Rahib Begos veled Krikor ve Tospos veled-i Karebet ve Sarraflar Kahyası Karabet veled Kesber Sarraf Evanis veled-i Uzun Artin ve Sarraf Krikor veled-i Kiforak ve Sarraf Kesber veled Kiforak ve Sarraf Kılıccı oğlu Anton veled-i Mikael ve Sarraf Çanık veled-i Simon ve Sarraf Hacador veled-i Mardaros ve Sarraf Manuyel veled-i Makridiç nam zimmiler meclis-i ma'kud-ı mezkûrde kezâlik Rum tâifesi tarafından vükelâ ve muhtarları Selânik metropolidi Parasmiyon veled-i Yanî ve İznikmid Metropolidi Atmasyos veled-i Anton ve Kudûs Patriki Kahyası Atmasyos veled-i Yorgi ve Kudûs Patriği Hazinedârı Kesaryos veled-i Anton ve Dimitraki veled-i Manul ve Sarraf Lambek veled-i Karaca ve Yorgi veled-i Selerbek ve Hırastov veled-i Mavreri ve Anatalya veled-i Kıryakor ve Anesti veled-i Pıraşkeve ve Tagoroş veled-i Estimat ve Niyapot veled-i Tardori nam zimmiler muvâcehelelerinde Ermeni tâifesi tarafından Rikâb-ı kamer tâb-ı hüsrevâneme ma'rûz-ı arz-ı hallerinde istida'a ve istirhâm olunan vechle da'va ve takrir mü'd'e iderek Fatih-i Kudûs olan merhum müşârûnileyhin tokuz yüz yigirmi üç ol arazi-yi mukaddesatı feth ve teshir müyesser olduğu esnada cenâb-ı hâlife-yi sanî Ömerül-Faruk Radiyallahû teâlâ ânh hazretlerinin Rum tâifesi yedlerinde rivayet olunan menşûr-ı adâlet nisâblarına ittibâ'en Rum ve gerek Ermeni taifelerine itâ eyledikleri iki kıt'a hükm-i şerif esas ittihâz olunarak senedin mezkûr derûnlerinde tafsil ve beyan ve tasrih ve ayan kılındığı üzere Kudûs-i Şerifde kâin Kamame ta'bir olunur kenise-yi kebirde milleteyn-i mezkûreteyn ayinleri üzere iştirâken ziyaretlerinde Rum Patrikinin takdim şartıyla ve gerek haricinde olan ism ve şöhretleriyle musarrâh ve mûnderic olan mahallerde istiklâlen ziyaretlerinde niza' olmayub âhd-i tarâfeyn âherin yedinde olan senedini ikrar ve tasdik ve kabul idüb fakat madde-i niza'ileri derûn-i Kamame

de mahall-i ikâmet muayyenleri olub ol-dahi tarâfeynin yedlerinde olan sened-i mezkûründe ism ve şöhretleriyle münderic olduğuna binâen feth-i hakâniden berû milleteyn-i mezkûreteyn Kamame'de ikâmetgâhları olan mahall-i muâyyenelerinde her biri kadimi vech üzere istiklâl razılar olub ma'ada nizâ'ları olan iki maddenin biri Habeş ve Kıbtî ve Süryanî taifeleri Ermeni tâifesinin hem milletleri olduğundan kadimden berû bize yamak tahsis olunmuşken Rum milleti hilâf-ı emr-i âli bizlere yamaktır deyû iddia idüb lakin yamak didikleri taife Kudûs ziyaretine gelecek olduğuna nazaran gâib-i ân-el-meclis olduklarında Kudûs-i Şerif kadısına emr istariyla teâmül-i kadim ne-vechle câri ola-gelmiş ise mahallinde bade'l-tahkik ol-vechle 'amel ve hareket olunmak üzere mahalline ihale olunmak iktiza eylediği tarafına tefhim ve madde-i âhîrleri olan Kamame kenisesi bundan akdemce muhterik olmağla deruninde ba'zen müşterek ve ba'zen müstakil mevâz'i-i muâyyenemiz dertkâr olduğuna mebni ta'mir ve termimi hususunda müşterek olan mahalleri bi'l-iştirak ve müstakil olan mahalleri bi'l-istiklâl ta'mir ve termim iddiası olub ve iş bu ta'mir ve termim hususunda hiç kimsenin müdahali olmayıb mahzan irade-yi seniyye-i cihandâriye menûd mevâdden olmağla ber vech-i şer'i cevâz virildiği derecede ta'mire muhtaç oldukda vaz'i-i kadimi üzere Devlet-i âliyyem reâyasından dilediklerine ihâle ile tanzim olunur kablından olub ta'mir ve termim hususunda kimesnenin iddiâyâ selâhiyeti olmayub bu def'a Rum milletine ihâle olunmuş olub 'umumen tamir Rum tâifesinin ma'rifetiyle olmağla milleteyn-i mezkûreteyden her birinin ikametgâhları olan mahall-i muâyyenelere ta'arruz ve tasarruf ve inhisar iddiası olmayub kadimden berû Fatih-i Müşarûnileyhin tarafına itâ eylediği sened mücibinlerince milleteyn-i mezkûreteyn müşterek olan mahalleri iştirâkan ziyaret ve ikametgâhları olan mahalleri her milletin mahall-i muâyyenelerinde istiklâl idüb ve'l-hasıl Fatih-i Kudûs müşarûnileyhin milleteyn-i mezkûrteyn iddia eylediği hükm-i şerifleri mazmûniyle 'amel ve hareket olunmak üzere tarafeyne ifade ve tefhim olındıkda tarafeyn vükela ve muhtarları her birleri bu suretle terâzi ve tesâdüf ve teaahhüd ve ikrar ve 'itiraf ve kabul idüb bu vechle külliyyen kat'ı-ı nizâ' ve hasm-ı hûsumet olındığım molla-yı müşarûnileyhim bi'l-iştirak 'ilâm itmeleri 'ilâm-i mezkûr rikâb-ı şehinşâhâneme 'arz ve telhis olındıkda ber-mucib 'ilâm-ı tanzim ve ceddîm Fatih-i Kudûs Sultan Selim Hân aleyhir-râhme ve'l-gufrân hazretlerinin milleteyn-i merkumeteyne ita buyurdıkları menşûr-i hümayûnlarını bi'ibaretihâ best iderek te'yid ve tekidi hâvi sûret-i murâfaa ve mazmûn-i 'ilâm derciyle tarafına emri virildikden sonra cem'i-i aklâma ve muhâkeme kayd ve düstûru'l-âmel tutılmak üzere kaydları bila-sene şerh virilmesi mazmûnında mübârek hatt-ı hümayûn-ı şevketmâkrûn-ı şâhânem şeref-efzâ-yı sûdur olmak hasebiyle molla-yı müşarûnileyhin 'ilâmları mucibince 'amel ve hareket olunub hilâfından ziyade mücanebet olunması fermanım olmağın hasseten rikâb-ı hümayûnumdan iş bu emr-i şerifim isdâr ve Rum tâifesi yedlerine itâ olunmuşdur imdi merhum müşarûnileyh milleteyn-i mezkûreteyne itâ eyledikleri menşûrlar esâs ittihâz olunarak 'ilâm-ı mezkûr mucibince 'amel ve hareket birle milleteyn-i mezkûreteyn zikr olunan Kamame'de müstakil olan mahalleri istiklâlen ve müşterek olan mevzi'leri iştirâken öteden berû ne-vechile ziyaret olına gelmiş ise kadimi vechle ziyaret ve ikamet idüb âhd-i hümayûnlarında bu husus zımmında vechen mine'l-vücûh ve sebeben ve

mine'l-esbab berukande münâzaa hûdus eylemek ve ider ise havale-yi sem' 'itibar olunmayarak 'ilâm-ı mezkûr-ı mazmûn ilâ-maâzallâh-ı teâlâ düstûr-ü'l-âmel tutulmak irade-yi katı'a-yı mülûkânem muktezasından olduğına binâen Fatih-i Kudûs-ı Şerif müşarûnileyhin tarih-i mezkûrda Ermeni milletine itâ eyledikleri menşûr-i alî ve 'ilâm-ı mezkûr derciyle iş bu emr-i âli-nişanım mazmûn üzere Ermeni milleti yedlerine dahi diğer emr-i şerif virildiğinden başka iş bu emr-i şerifinin birer sureti aklâm-ı kapudatına ve muhakeme sicillatına kayd ve sebt itdirilmiş olduğu siz ki vezir-i müşar ve mevlâna ve mütesellim vesair mumailayhim siz ma'lumunuz oldıkda siz dahi iş bu emr-i şerifimi Kudûs-i Şerif mahkemesi siciline bade'l-kâyd Rum tâifesi yedlerinde ibka olunarak Fatih-i müşarûnileyhin milleteyn-i mezkûreteyn yedlerine itâ eylediği menşûrlar esasi ittihâz olunarak 'ilâm-ı mezkûr mucibince 'amel ve hareket ve aliyyl'd-devâm düstûr-ı âmel tutularak berukâde hilâfi hareket zuhura gelmemesine beğayet dikkat ve hilâfi vaz' ve harekete erait ruhsatından ziyade hazer ve mücanebet eylemeleri babında

Fi evâil-i Muharrem Sene 1228

Handwritten text in Ottoman Turkish script, arranged in approximately 25 horizontal lines. The script is dense and cursive, typical of historical documents. The text appears to be a formal record or a list of entries.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, arranged in approximately 25 horizontal lines. This section contains a large, prominent signature or seal in the lower right quadrant, which is written in a larger, more decorative hand. The rest of the text is in a standard cursive script.

11

Handwritten text in Ottoman Turkish script, right column.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, left column.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, right column. The text is dense and appears to be a continuation of a letter or a formal document. It contains various words and phrases in a cursive hand.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, top left corner. It is a short fragment of text, possibly a signature or a specific reference.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, left column. The text is dense and appears to be a continuation of a letter or a formal document. It contains various words and phrases in a cursive hand.

